

ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด. (2560). การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบ นาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

Rural Community

ภูมิสังคมและบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับนาเกลือ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

ผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสังคมแห่งความสุขตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นที่ผลกระทบนาข้าวและนาเกลือด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี (Social Development of Happiness Based on Philosophy of Sufficiency Economy affected to Paddy Field and Rock Salt Field with Participation of The Baan Dung District, Udon Thani Province, Thailand.)” ซึ่งในการวิจัยในบทนี้ได้อธิบายบริบททางสังคมหรือภูมิสังคมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นาเกลืออำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี (สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2560: 1-2) ไว้ดังนี้

4.1 ความเป็นมาของอำเภอบ้านดุง

พื้นที่ตั้ง “บ้านดุง” แต่เดิมเป็นป่าดงใหญ่ คำว่า “ดุง” สันนิษฐานว่าเพี้ยนเสียงมาจากคำว่า “ดง” ซึ่งเป็นป่าดงผืนใหญ่ในพื้นที่ ซึ่งแต่เดิมบริเวณที่ตั้งบ้านดุงเดิมเป็นบริเวณที่พวกขอมเคยอาศัยเมื่อประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว เมื่อขอมสิ้นยุคขอมคงเหลือไว้แต่กระดูกและภาชนะเครื่องใช้ไว้เป็นอนุสรณ์และบริเวณที่ตั้งบ้านดุงใหญ่เคยขุดพบโครงกระดูกโบราณและไหลาย สมัยบ้านเชียง จุดเริ่มต้นในการตั้งบ้านเรือนเกิดขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2420 – 2430 ซึ่งตามการเล่าของชาวบ้านที่เป็นประวัติกล่าวไว้ว่า มีเฒ่าจันทน์กับภรรยาชื่อนางกรม พร้อมญาติพี่น้องเดินทางมาจากเมืองอินเมืองพรหม (จังหวัดอุบลราชธานีและอำนาจเจริญ) โดยใช้เกวียนเป็นพาหนะประมาณ 3-4 ครั้วเรือนเพื่อหาทำเลที่อุดมสมบูรณ์ เดินทางมาเรื่อยๆ ถึงบริเวณเนินบ้านดุงใหญ่ปัจจุบัน จึงหยุดพักเพื่อหาเสบียงอาหารและบังเอิญพบองค์ (ละมั่ง) จึงจับมาเป็นอาหารเย็น หลังจากกินอาหารเสร็จ เฒ่าจันทน์และพวกจึงปรึกษาหรือปรึกษากันว่า พวกเราจะไม่เดินทางต่อไป จะอยู่ที่แห่งนี้ เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ทุกอย่าง มีป่าไม้หลากหลายชนิด สัตว์ป่ามากมาย แหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ จึงตัดสินใจสร้างบ้านเรือนขึ้น ณ ที่แห่งนี้พออยู่อาศัยมาประมาณ 20 ปีต่อมา จำนวนบ้านเรือนมากขึ้น จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านโดยพิจารณาจากพื้นที่อยู่อาศัยเป็นสำคัญที่มีต้นไม้ใหญ่คู่กันอยู่สองต้น ต้นแรกคือต้นยาง ต้นที่สองคือต้นดุงใหญ่ (ไม้ดุง) จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ดุงใหญ่” และสร้างหอบ้าน (หอปู่ตา) ไว้ประจำหมู่บ้านเพื่อปกป้องรักษา

บ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข ตรงอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน ต่อมาได้ตั้งหอกัน (ดอนกำ) เพื่อกันไม่ให้ภูตผีปีศาจเข้ามารบกวนคนในหมู่บ้านตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ของหมู่บ้าน และตั้งหอชนขึ้น อีกหนึ่งแห่ง เรียกว่า หอชน (คำชนในปัจจุบัน) ซึ่งคนโบราณเชื่อว่าทางน้ำเป็นทางเดินของเจ้าปู่ศรีสุทโธเดินทางมาจากคำชะโนดมาแวะพักที่ดอนกำและคำชนเสมอเพื่อเดินทางไปคำสิดา บ้านข้างน้อย อำเภอทุ่งฝน จังหวัดอุดรธานี บ้านดุงใหญ่เดิมเป็นที่ตั้งของตำบลบ้านดุง ผู้ดำรงตำแหน่งกำนันคนแรกคือขุนศรีหา (นายศรี สีหาใต้)

ทั้งนี้ คำว่า “บ้านดุง” ยังมีคนให้ข้อคิดในการตั้งชื่อมาจากเหตุผลต่างๆ นานา เช่นว่า น่าจะใช้คำว่า บ้านดุง เพราะผู้คนที่เข้ามาอยู่แรกเริ่มต่างดุงดิน (เป็นภาษาอีสานส่วนภาษากลางคือ ดินดั้น) มาจากแดนไกล จากต่างถิ่นมาสร้างบ้านเรือนอยู่ที่แห่งนี้จึงลงความเห็นกันว่าน่าจะเป็นบ้านดุง อีกเหตุผลหนึ่งคือ บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนมีต้นไม้ใหญ่ชื่อ ไม้ดุง จึงนำคำทั้งสอง คือ ดุงดินและไม้ดุงที่มีขนาดใหญ่ มาประกอบกันเป็นชื่อของหมู่บ้านว่า บ้านดุงใหญ่

ถึงอย่างไรก็ตามเขตพื้นที่การแบ่งการปกครองของบ้านดุง ยากฐานะจาก 3 ตำบลเป็นอำเภอ บ้านดุงอย่างเป็นทางการ ดังนั้นพื้นที่ “บ้านดุง” เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ.2502 กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้มีประกาศยกฐานะ 3 ตำบล ในพื้นที่อำเภอหนองหาน ประกอบด้วย 3 ตำบล คือ ตำบลบ้านดุง ตำบลบ้านจันทน์ และตำบลดงเย็น เป็น "กิ่งอำเภอบ้านดุง" และกรมการปกครอง ได้ประกาศยกฐานะกิ่งอำเภอบ้านดุง เป็น "อำเภอบ้านดุง" เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2506 ทางราชการ ได้ตั้งชื่ออำเภอบ้านดุง ก็เพราะว่า ที่ว่าการอำเภอบ้านดุง ได้ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบ้านดุง ซึ่งเป็นชื่อที่ประชาชนรู้จักกันดีนั่นเอง นอกจากนี้ ยังมีวัตถุโบราณปรากฏอยู่ ได้แก่ โบสถ์ร้าง วัดศรีขวัญเมือง ก่อสร้างด้วยอิฐผสมยางไม้ อยู่ในเขตเทศบาลตำบลบ้านดุง ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านดุง ไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 2 กิโลเมตร เจดีย์ใหญ่ที่บ้านอ้อมกอ ตำบลอ้อมกอ อำเภอบ้านดุง ก่อด้วยอิฐหินปูน อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านดุง ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 19 กิโลเมตร และคูเมืองโบราณที่บ้านถ่อนนาลับ ตำบลถ่อนนาลับ อำเภอบ้านดุง ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านดุง ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 20 กิโลเมตร สิ่งก่อสร้างวัตถุโบราณเหล่านี้บ่งชี้ให้เห็นว่า พื้นที่อำเภอบ้านดุง เป็นพื้นที่ที่มีการตั้งรกรากของชาวบ้านมาแต่โบราณที่ใกล้เคียงกับบ้านเชียงนั่นเอง ซึ่งปัจจุบันนี้กลายเป็นเมือง 3 น้ำ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม อย่างเต็มตัว

กรมทรัพยากรธรณี (2552: 19) ได้อธิบายพื้นที่บริเวณอำเภอบ้านดุงโดยพื้นฐานของพื้นที่เป็นช่วงหินยุคครีเทเชียส (อายุ 141-65 ล้านปี) เป็นหมวดหินมหาสารคาม ถือว่าเป็นหมวดหินเกลือที่กระจายตัวรองรับอยู่ใต้ที่ราบสูงโคราช ชั้นหินโดยทั่วไปประกอบด้วย ชั้นเกลือหิน 3 ชั้นแทรกสลับกับหินตะกอนสีน้ำตาลแดง มีความหนารวมกันประมาณ 300 - 400 เมตร โดยมีชั้นแอนไฮไดรต์รองรับอยู่ด้านล่าง บริเวณที่มีโครงสร้างของโดมเกลือใกล้ชั้นผิวดิน มักมีผลต่อดินเค็ม และการปรากฏของคราบเกลือบนผิวดิน ดังนั้นในการสำรวจเพื่อทำแผนที่ธรณีวิทยามักกำหนดบริเวณที่มีคราบเกลือ และดินเค็ม ดังกล่าวเป็นพื้นที่ขอบเขตของหมวดหินมหาสารคามซึ่งโผล่ให้เห็นได้มากที่สุด ในหลายจังหวัดทางภาคอีสาน และในจังหวัดอุดรธานีเอง เช่น บริเวณ อำเภอบ้านดุงและบ้านอุ้นจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม เป็นต้น การแผ่กระจายของหมวดหินมหาสารคาม ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ทางตอนเหนือของจังหวัดอุดรธานี สภาวะแวดล้อมการสะสมตะกอนของหมวดหินมหาสารคามมาจากการตกตะกอนของน้ำทะเลในแอ่ง ในสภาพภูมิอากาศกึ่งแห้งแล้ง การวัดอายุของเกลือหินโดยวิธีกัมมันตรังสี K-Ar มีอายุประมาณ 93 ล้านปี ซึ่งโดยพื้นที่ภาพรวมของจังหวัดอุดรธานีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นเมื่อ 250 ล้านปีที่ผ่านมาเคยเป็นพื้นที่ที่เป็นทะเลมาก่อนนั่นเอง

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบ้านดุงเป็นพื้นที่ราบสูงสลับที่ราบดอนมีที่ราบลุ่มประมาณร้อยละ 50 เป็นป่าโปร่ง และป่าเบญจพรรณ ดินเป็นดินปนทราย มีความเค็มสูง มีสายน้ำที่สำคัญที่หล่อเลี้ยงสรรพชีวิต คือ ลำห้วยหลวง ลำห้วยสงคราม และลำห้วยทวน เน้นการเพาะปลูกเพื่อยังชีพและการค้า การผลิตเชิงพาณิชย์มี 5 ผลิตภัณฑ์ประกอบอาชีพมากที่สุด ได้แก่ ข้าว อ้อย ยางพารา ปาล์มน้ำมันและเกลือสินเธาว์

ภาพที่ 4.2 พื้นที่การทำนาเกลือ

ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 11 เมษายน 2560

ภาพที่ 4.3 การตักเกลือริมถนนอำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2560

ภาพที่ 4.4 การค้าขายเกลือริมถนนอำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 11 เมษายน 2560

ภาพที่ 4.5 การทำนาข้าวในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2560

ภาพที่ 4.6 การทำนาข้าวและไร่อ้อยในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2560

ภาพที่ 4.7 พื้นที่ปลูกไร่ยางพาราในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2560

ภาพที่ 4.8 พื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2560

ภาพที่ 4.9 สายน้ำสำคัญ “ลำห้วยหลวง” ในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2560

ภาพที่ 4.10 สายน้ำสำคัญ “ลำห้วยสงคราม” ในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2560

ภาพที่ 4.11 สายน้ำสำคัญ “ลำห้วยทวน” ในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2560

ทั้งนี้ยังพบว่าในพื้นที่การทำนาเกลือและพื้นที่รอบนาเกลือบางพื้นที่มีสะพานเชื่อมต่อกับคลองน้ำที่เป็นลำห้วยย่อย ๆ ของชุมชน เช่น ในพื้นที่นาเกลือตำบลบ้านดุง มีสะพานข้ามห้วยทวน ห้วยกุดสิม ห้วยเสียว ห้วยปลาตอง รวมถึงลำรางสาธารณะ เป็นต้น

ภาพที่ 4.12 สะพานเชื่อมต่อกับคลองน้ำ “ห้วยกุดสิม” ในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2560

ภาพที่ 4.13 สะพานเชื่อมต่อกับคลองน้ำ “ลำรางสาธารณะ” ในพื้นที่อำเภอบ้านดุง
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 11 เมษายน 2560

นอกจากนี้ลักษณะภูมิอากาศเป็น 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ส่วนเดือนที่มีอากาศร้อนอบอ้าวมากที่สุด คือ เดือนเมษายน และหนาวเย็นที่สุดในเดือนมกราคม อุณหภูมิต่ำสุดรายปี 9.8 องศาเซลเซียส สูงสุดรายปี 42.5 องศาเซลเซียส เฉลี่ยรายปี 27.2 องศาเซลเซียส มีการจัดแบ่งการปกครองออกเป็น 12 ตำบล 147 หมู่บ้าน และ 1 ตำบล 34 ชุมชน ในเขตเทศบาลเมืองบ้านดุง (ตำบลศรีสุทโธ) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแบ่งเป็น 1 เทศบาลเมือง 12 องค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนการคมนาคมขนส่งจากตัวเมืองจังหวัดอุดรธานีไปยังอำเภอบ้านดุง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของจังหวัดอุดรธานี ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุดรธานี ระยะทาง 85 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางโดยรถยนต์ ประมาณ 1 ชั่วโมง 31 นาที โดยสามารถเดินทางมาอำเภอบ้านดุง ได้ 2 เส้นทาง คือ 1) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 22 (อุดร – สกลนคร) ออกเดินทางจากอุดรธานี ถึงบ้านหนองเม็ก ตำบลหนองหาน แล้วเลี้ยวไปทางทิศเหนือตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2096 ไปอำเภอบ้านดุง รถยนต์โดยสารประจำทางที่วิ่งเส้นทางนี้คือ รถโดยสารสายอุดร – คำตากล้า และเส้นทางที่ 2) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2 (อุดรธานี - หนองคาย) ถึงบ้านนาข่า เลี้ยวทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เดินทางตามทางหลวงหมายเลข 2256 ถึงสี่แยกบ้านนาบัว ตำบลสุขเม้า อำเภอันทิพย์ และเดินทางตามทางหลวงหมายเลข 2022 ไปยังอำเภอบ้านดุง รถยนต์โดยสารประจำทางที่วิ่งเส้นทางนี้คือ รถโดยสารสายอุดรธานี – บึงกาฬ

4.3 พื้นที่การทำนาเกลือสินเธาว์ของอำเภอบ้านดุง

เมื่อ พ.ศ. 2560 ที่ว่าการอำเภอบ้านดุง ได้สรุปข้อมูลการประกอบกิจการนาเกลือว่า ในพื้นที่อำเภอบ้านดุงนั้นมีการทำ “นาเกลือสินเธาว์” เริ่มตั้งแต่เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2512-2513 เจ้าหน้าที่จากกรมทรัพยากรธรณี เข้ามาสำรวจพื้นที่และทำการขุดเจาะพื้นที่บริเวณโรงเรียนชุมชนบ้านดุง ลึกประมาณ 70-80 เมตร พบว่ามีน้ำสีขาวซึมผ่านเครื่องมือขุดเจาะ พอชิมดูมีรสชาติเค็ม และชาวบ้านนำน้ำดังกล่าวไปต้ม ปรากฏว่าได้เกล็ดสีขาว ชาวบ้านจึงเริ่มสนใจและต้มเกลือไว้บริโภคในครอบครัว จนมีการสำรวจว่า พื้นที่อำเภอบ้านดุงตั้งอยู่บนแหล่งเกลือสินเธาว์ที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอาจใหญ่ที่สุดในประเทศไทยด้วย และปัจจุบันได้รับการอนุญาตให้ผลิตเกลือ 4 ตำบลคือ ตำบลโพนสูง ตำบลบ้านชัย ตำบลศรีสุทโธ และตำบลบ้านดุง ซึ่งตำบลบ้านดุงผลิตเกลือมากที่สุด ซึ่งการทำนาเกลือสินเธาว์ของพื้นที่อำเภอบ้านดุงได้รับการประกาศตามกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง กำหนดท้องที่ที่อนุญาตให้ตั้งโรงงานทำเกลือสินเธาว์ และโรงงานสูบน้ำหรือนำน้ำเกลือขึ้นมาจากใต้ดิน เล่ม 108 ตอนที่ 186 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 24 ตุลาคม 2534 มีนัยสำคัญของข้อความตามประกาศว่า ...การประกอบกิจการทำเกลือสินเธาว์ การสูบน้ำหรือนำน้ำเกลือขึ้นมาจากใต้ดินอย่างไม่มีระบบ ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทำให้น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ แหล่งน้ำชลประทานเพิ่มความเค็มก่อความเสียหายต่อการเกษตร ทำให้ดินถล่มหรือยุบตัวก่อความเสียหายต่อบุคคลและทรัพย์สิน ...ฉะนั้นจึงกำหนดท้องที่ซึ่งเคยมีการผลิตเกลืออยู่เดิม หรือมีความเหมาะสมในด้านแหล่งน้ำใต้ดิน แหล่งน้ำผิวดิน และไม่เป็นแหล่งเกษตรกรรมหรือพื้นที่ป่าไม้ตามข้อมูลของทางราชการ เป็นท้องที่ที่อนุญาตให้ตั้งโรงงานทำเกลือสินเธาว์และโรงงานสูบน้ำหรือนำน้ำเกลือขึ้นมาจากใต้ดินดังต่อไปนี้ ...จังหวัดอุดรธานี ในท้องที่ 1) บ้านดุงน้อย หมู่ 2 บ้านศรีสมบัติ หมู่ 5 บ้านประดู่ หมู่ 6 ตำบลศรีสุทโธ อำเภอบ้านดุง 2) บ้านดุงใหญ่ หมู่ 1 บ้านนาโสง หมู่ 2 บ้านโนนสวรรค์ หมู่ 4 บ้านดุงเหนือ หมู่ 9 บ้านสันติสุข หมู่ 11 ตำบลบ้านดุง อำเภอบ้านดุง 3) บ้านชัย หมู่ 1 บ้านทุ่ง หมู่ 2 บ้านกล้วย หมู่ 3 ตำบลบ้านชัย อำเภอบ้านดุง และ 4) บ้านโพนสูงสวัสดิ์ หมู่ 1 บ้านโพนสูงใต้ หมู่ 3 บ้านฝาง หมู่ 9 ตำบลโพนสูง อำเภอบ้านดุง ซึ่งท้องที่ที่อนุญาตให้ตั้งโรงงานดังกล่าว หากฝกฝืนจนก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมรุนแรง กระทรวงอุตสาหกรรมจะชลอการพิจารณาอนุญาตไว้จนกว่าทางจังหวัดท้องที่จะสามารถหาข้อยุติซึ่งเป็นที่ยอมรับของราษฎรในท้องถิ่น หรือมีการตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยละเอียดแล้วเสียก่อน ผู้ได้รับอนุญาตให้ตั้งหรือประกอบกิจการโรงงานดังกล่าว ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512 และพระราชบัญญัติอื่นที่เกี่ยวข้องโดยเคร่งครัด หากฝกฝืนจนก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมรุนแรง กระทรวงอุตสาหกรรมจะเพิกถอนการ

อนุญาตและดำเนินการให้มีการระงับการผลิตเกลือในท้องที่ดังกล่าว ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2518 ต่อไป...นี่เป็นประกาศเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของการให้พื้นที่อำเภอบ้านดุงดำเนินการทำนาเกลือสินเธาว์จนปัจจุบันมีการประกอบกิจการเกลือสินเธาว์อำเภอบ้านดุง มีพื้นที่ 3,103-2-91 ไร่ โดยมีใบอนุญาตผู้ประกอบการจำนวน 188 ใบอนุญาต ผลผลิตเกลือมากกว่าปีละ 2.5 แสนตันหรือกว่า 100-150 ล้านบาท มีรายละเอียดดังนี้

1) พื้นที่ทำนาเกลือบ้านดุงน้อย ตำบลบ้านดุงและบ้านศรีสุทโธ ตำบลศรีสุทโธ มีพื้นที่ 1,867-0-64 ไร่ ได้รับใบอนุญาตจำนวน 133 ใบอนุญาต โดยมีสายน้ำสำคัญไหลผ่านได้แก่ ลำห้วยทวนและไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำท่ามะนาว

2) พื้นที่ทำนาเกลือบ้านฝาง บ้านโพนสูงเหนือ บ้านโพนสูงใต้ ตำบลโพนสูง มีพื้นที่ 641-1-83 ไร่ ได้รับใบอนุญาตจำนวน 27 ใบอนุญาต โดยมีสายน้ำสำคัญไหลผ่านได้แก่ ลำห้วยบ้าน ห้วยกลาง ห้วยแสง และไหลลงสู่ลำห้วยทวน

3) พื้นที่ทำนาเกลือบ้านทุ่ง ตำบลบ้านชัย มีพื้นที่ 595-0-44 ไร่ ได้รับใบอนุญาตจำนวน 48 ใบอนุญาต โดยมีสายน้ำสำคัญไหลผ่านได้แก่ ลำห้วยบ้าน ห้วยกลาง ห้วยผูกหนาม ห้วยก้านเหลียง และห้วยต้อน

ส่วนการผลิตเกลือในพื้นที่ที่มีผู้ประกอบการรายใหญ่อยู่ 2 ราย ได้แก่ 1) บริษัททวีวัฒน์ ผู้ประกอบกิจการนาเกลือที่ตำบลบ้านชัย ประมาณ 40 ไร่ และตำบลบ้านดุง ประมาณ 200 ไร่ 2) บริษัทแสงอุดม ผู้ประกอบกิจการนาเกลือที่ตำบลบ้านดุง ประมาณ 400 ไร่ และตำบลโพนสูง ประมาณ 200 ไร่ ซึ่งการขายเกลือของผู้ประกอบการ ส่วนใหญ่ขายให้กับ 3 บริษัท ได้แก่ 1) บริษัทบางปู เอนไวรอนเมนทอล คอมเพล็กซ์ จำกัด 2) บริษัทเคมเม็กอุตสาหกรรม จำกัด จังหวัดสมุทรสาคร และ 3) บริษัทอดิศรา เออร์ล่า มาบตาพุด ซึ่งเห็นว่า เกลือบ้านดุงมีคุณภาพที่ดี ซึ่งดีกว่าเกลือทะเล เพราะไม่มีซัลเฟตมาก เป็นเกลือที่ได้จากธารน้ำที่อยู่ใต้ดินของพื้นที่อำเภอบ้านดุง สามารถผลิตเป็นเกลือไอโอดีนได้ ซึ่งจะเสริมสารโปแตสเซียมไอโอดีนชนิดพิเศษ ในขั้นตอนการต้มโดยไม่ต้องคนน้ำ หรือสามารถผสมในขั้นตอนสุดท้ายด้วยการฉีดพ่นหรือคลุกเคล้าด้วยมือก็ได้เช่นกัน ที่สำคัญเกลือต้มของอำเภอบ้านดุง ทำมาจากน้ำเค็มปนหวานไม่มีรสขม แต่ถ้าเป็นเกลือรีไฟน์จะมีรสขมนั่นเอง

โดยภาพรวมเกลืออำเภอบ้านดุงมีกระบวนการผลิตที่เกิดจากผู้ประกอบการนาเกลือ เจาะบ่อบาดาลลึกประมาณ 70-80 เมตร สูบน้ำเกลือใต้ดินที่ได้จากการละลายของหินเกลือขึ้นมาใส่แปลงนาตากแค้นไว้ประมาณ 16 วัน น้ำเกลือเปลี่ยนสภาพเป็นเม็ดเกลือ ซึ่งสามารถผลิตเกลือได้ในช่วง 6-7 เดือนต่อปี ซึ่งในช่วงเดือนพฤศจิกายน-พฤษภาคม โดยผ่านกระบวนการผลิตเกลือ 3 ประเภท ดังนี้

1) เกล็ดตาก เริ่มจาก 1) เตรียมดินประมาณ 3 วัน 2) สูบน้ำเข้าที่นา สูงประมาณ 4-5 นิ้ว ใช้เวลาตาก 15-16 วัน 3) เกล็ดตากแดดจับเป็นผลึกขาว และสุดท้าย 4) กวาดรวมกันเป็นกอง แล้วบรรจุกระสอบ เก็บเข้าฉาง

2) เกล็ดต้ม เริ่มจาก 1) สูบน้ำจากใต้ดิน 2) หม้อต้มขนาด 6 ม. X 2 ม. X 25 ซม. 3) ใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิงประมาณ 800-900 กก./หม้อ ใช้เวลา 10 ชม. กลายเป็นเกล็ดใส่โอโอดินในขณะที่น้ำเกล็ดเดือน 25 กรัม/หม้อ และสุดท้าย 4) ผลิตเกล็ดประมาณ 500 กก./หม้อ เก็บเข้าฉางเกล็ด บรรจุเพื่อจำหน่ายทั่วประเทศ หรือวางขายหน้าร้านตามรายทางได้เลย

3) เกล็ดเสริมโอโอดิน มีกระบวนการวิธีเดียวกับเกล็ดต้ม ไปเพิ่มสารโปรแตสเซียมโอโอดิตชนิดพิเศษในขณะต้ม หรือขณะที่จะมีการบรรจุลงเพื่อจัดจำหน่าย

สิ่งสำคัญของการทำนาเกล็ด คือการได้เกล็ดที่มีคุณภาพ และส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมเชิงลบน้อยที่สุด ซึ่งทุกครัวเรือนตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันยอมขาดเกล็ดไม่ได้เพราะเกล็ดมีสรรพประโยชน์มากมาย ดังเช่นว่า การดองผัก ดองผลไม้ ล้างผักฆ่าเชื้อโรค ถนอมอาหารตากแห้ง ดับกลิ่นเหม็นคาวเป็นส่วนผสมของอาหารมากมาย และเป็นส่วนผสมการทำปุ๋ยเคมี สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ ผงซักฟอก ครีมนวด เป็นต้น

ณ ปัจจุบัน ปี 2560 สิ่งที่พบเมื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล คือ ปัญหาที่เป็นผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม ผลกระทบต่อผู้ประกอบการนาเกล็ด และการปรับตัวเพื่อให้ดำเนินชีวิตอยู่ได้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของคุณกฤษฎา วัฒนกุล ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ เปลี่ยนวิถีจากนาข้าวเป็นนาเกล็ด (เดือนการทำนาข้าวและนาเกล็ดมีช่วงแตกต่างกัน) แหล่งอาหารธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป การเพาะปลูกพืชผักในชุมชนให้ผลิตน้อย และทำให้ไม่มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้สำหรับเลี้ยงชีพ แหล่งน้ำสำหรับเลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติสูญเสีย วัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างกลายเป็นสนิม ผุกร่อนเร็วกว่าอายุการใช้งานจริง เกิดความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรนาข้าวและนาเกล็ด ชั้นหินที่ถูกแรงดันน้ำพังทลาย ทำให้ดินทรุดได้ และผลที่สำคัญทำให้ประชาชนทิ้งบ้านเรือน ทิ้งนาข้าว ซึ่งอาจรวมถึงทิ้งนาเกล็ดอพยพไปทำงานนอกชุมชน รวมทั้งมีการอพยพของแรงงานจากนอกพื้นที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ทำให้เป็นทางสังคมขึ้นได้

ภาพที่ 4.14 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลผลกระทบนาเกลือ

ที่มา: ที่ทำการกำนันตำบลนาคำ อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2560

ภาพที่ 4.15 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลผลกระทบนาเกลือ

ที่มา: เทศบาลเมืองอำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2560

ภาพที่ 4.16 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลผลกระทบนาเกลือ (โรงเรียนบ้านดุงวิทยา)
ที่มา: โรงเรียนบ้านดุงวิทยาคารอำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2560

2) เกิดผลกระทบเกิดจากผู้ประกอบกิจการนาเกลือ ได้แก่ มีช่วงเวลาจำกัดในการทำนาเกลือเพียง 6 เดือนเท่านั้น นาเกลือประเภทตากเสี่ยงต่อภาวะทางภูมิอากาศ ราคาเกลือขึ้นลงไม่แน่นอน เกลือค้างในโกดังจำนวนมาก มีสารปนเปื้อน มีค่าขนส่งสูงเพราะมีระยะทางไกล การค้าขายเกลือต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง สหกรณ์ไม่เข้มแข็งขาดความรู้เงินทุนหมุนเวียนและการบริหารจัดการที่เป็นมืออาชีพ การรับซื้อจากผู้ประกอบการรายย่อยไม่แน่นอนเพราะจำนวนการผลิตไม่คงที่จึงตกไปอยู่กับโรงงานขนาดใหญ่ สัดส่วนของเกลือตากเพื่อใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมเคมีมากเกินไป เกลือต้มมีต้นทุนสูงกว่าเกลือตาก เครื่องมือในการต้มเกลือมีสภาพเก่าจึงมีการปนเปื้อนจากภาชนะและเขมาฝุ่นละออง การต้มจึงไม่ค่อยสะอาดเท่าที่ควร ในบางพื้นที่ผู้ผลิตยังไม่มีใบอนุญาตประกอบการ บางบ่อเจาะในพื้นที่สาธารณะ มีการสูบลูกโป่งเค็มเกินไป ผู้ประกอบการขาดจิตสำนึกในการปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันระหว่างประชาชน รัฐ ผู้ประกอบการ และเกิดการพังทลายของทำนบกั้นดินกันน้ำเค็มทำให้เสี่ยงต่อการแพร่กระจายน้ำเค็มออกจากพื้นที่

ภาพที่ 4.17 การต้มเกลืออำเภอบ้านดุง

ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2560

ภาพที่ 4.18 การตากเกลืออำเภอบ้านดุง

ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2560

3) ข้อเสนอแนะและวิธีการแก้ปัญหาสำหรับพื้นที่การทำนาเกลือและพื้นที่ใกล้เคียง อาทิ การหยุดทำนาเกลือในพื้นที่ส่งผลกระทบต่อรุนแรง ใช้ระบบการทำนาเกลือด้วยเตาต้มสตรัมพลังงานแสงอาทิตย์ พัฒนาระบบสหกรณ์ให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ค้นหาตลาดใหม่ เร่งพัฒนาแปรรูปเกลือเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ส่งเสริมการปลูกพืชในดินเค็ม ส่งเสริมการเลี้ยงปลาในนาเกลือ ส่งเสริมการท่องเที่ยวนาเกลือเชิงอนุรักษ์และวิถีชีวิตนาเกลือ ในพื้นที่พบว่าคุณกฤษฎาภรณ์ วัฒนกุล ได้ปรับพื้นที่ส่วนหนึ่งจากการทำนาเกลือมาพัฒนาผลิตภัณฑ์เกลือเป็นเกลือสปา และปลูกพืชในพื้นที่ดินเค็มโดย

การถมดินในนาเกลือเพิ่มขึ้นหนา 1 เมตร พยายามใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน มีการปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกไผ่ มะเฟือง มะนาว ต้นดอกแค และมีการปลูกเลี้ยงปลาในน้ำกร่อยด้วยเป็นต้น

ภาพที่ 4.19 การเก็บข้อมูลกับคุณกฤษณ์ภัทร วัฒนกุลกับการดำรงชีวิตแบบพอเพียงในพื้นที่นาเกลือ
ที่มา: กฤษณ์ภัทรสปา อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2560

ภาพที่ 4.20 การปลูกพืชในพื้นที่นาเกลือของคุณกฤษณ์ภัทร วัฒนกุล
ที่มา: กฤษณ์ภัทรสปา อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2560

ภาพที่ 4.21 การทดลองปลูกพืชในพื้นที่นาเกลือของคุณคุณุณภัทร วัฒนกุล
ที่มา: เกลือสปากุณุณภัทร อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2560

นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงปลากระพงทองในพื้นที่นาเกลือของคุณไตรศักดิ์ ศรีเสาวนิตย์ ซึ่งตั้งอยู่เลขที่ 3 หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านดุง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งผู้ประกอบการนาเกลือสินเธาว์มีจำนวน 40 ไร่ มีกิจการขนส่งเกลือสินเธาว์ มีการเลี้ยงปลากระพงทองจำนวน 4 บ่อ ๆ ละ 4 ไร่ และมีการเลี้ยงกุ้งในนาเกลือด้วย ซึ่งคุณคุณุณภัทร วัฒนกุล ได้มีการเลี้ยงปลากระพงรวมถึงปลานิลเช่นกัน

ภาพที่ 4.22 การทดลองเลี้ยงปลานิลและปลากระพงในพื้นที่นาเกลือ
ที่มา: อำเภอบ้านดุง ถ่ายเมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2560